

**Jakab György¹ – Németh Szilvia² – Patai Rita³ –
Timár Borbála⁴ – Bethlenfalvy Ádám⁵ –
Rajnai Richárd⁶ – Szijártó Zsolt⁷**

¹ Digitális Jólét Nonprofit Kft.

² T-Tudok Tudásmenedzsment és Oktatáskutató Központ Zrt.

³ Közép-Pesti Tankerület

⁴ Digitális Jólét Nonprofit Kft., Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Doktori Iskola

⁵ Károli Gáspár Református Egyetem

⁶ PTE-BTK Nyelv és Kommunikáció Doktori Program

⁷ PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék

A gyermekvédelmi szakellátásban élő fiatalok médiahasználatát és digitális profilozását célzó akciókutatás

Az elmúlt évek tapasztalatai valószínűleg mindenkit meggyőztek arról, hogy a digitális kultúra rohamos terjedése alapjaiban változtatja meg a családi és az iskolai nevelés megszokott rendjét, mivel az eltérő digitális hozzáféréssel és kompetenciával rendelkező generációk egyre nehezebben tudnak egymással kommunikálni. A felnőttek és a fiatalok mindinkább elkülönülő „digitális buborékokban” élnek, és egyre kevésbé ismerik egymás online aktivitását, ami nagymértékben megnehezíti a hatékony médianevelési programok kialakítását is. Úgy gondoljuk, hogy ezek a digitális életvilágban jelentkező generációs szakadékok különösen sok veszélyt hordoznak a hátrányos helyzetű – kiemelten a gyermekvédelmi szakellátásban élő – fiatalok számára: az online térben magukra maradva tovább fokozódhat kiszolgáltatottságuk és veszélyeztetettségük. Ennek ellensúlyozása érdekében indítottunk el egy kismintás kvalitatív akciókutatást,¹ amelynek egyrészt az volt a célja, hogy bepillantást nyerjünk a gyermekotthonokban és nevelőszülőknél szocializálódó fiatalok digitális életvilágába, másrészt pedig az, hogy – egy korábbi családi kutatással összevetve – a nevelők és gondozottak digitális kultúrájának összefüggéseit vizsgáljuk. A most következő összeállítás ezekből a kutatásokból nyújt át egy sorozatot.

Kiindulópontunk az volt, hogy ebben az esetben még kevésbé elégedhetünk meg a fiatalok médiahasználati szokásainak pusztá feltérképezésével. A pontosabb és árnyaltabb kép érdekében meg kell ismerkednünk szociokulturális háttérükkel, életkörülményeikkel, pszichológiai alapmintázataikkal, digitális kultúrájukat pedig

dinamikusan, lehetőség szerint tevékenység közben szerencsés vizsgálni. Az összeállítás első írása röviden összefoglalja magát az alapkutatást, amelyből elágaznak majd a különböző megközelítések. A második írás a fiatalok speciális digitális kockázataira fókuszál. A következő pedig a magyar pedagógiai gyakorlatban még kevésbé ismert vizsgálati módszer – az úgynevezett digitális médiahasználati profilalkotás – elméleti hátterét és erkölcsi dilemmáit mutatja be, amely után az általunk létrehozott speciális profilok bemutatása történik. A tematikus blokk zárásaként a nevelőszülői vizsgálat módszertani tanulságairól adunk rövid ízelítőt, összevetve egy korábbi, ugyanezzel a módszertannal megvalósult kutatással, amelyben a saját családjukban élő fiatalok és szüleik digitális médiahasználatát vizsgáltuk.

Bevezetés

A magyarországi gyermekvédelmi szakellátásban szocializálódó fiatalok² digitális kockázataira irányuló kutatásunk előkészítésekor mindenekelőtt azokra a vizsgálatokra voltunk kíváncsiak, amelyek az itt élők hagyományos veszélyeztetettségét igyekeztek feltámi. Kiindulópontunk az volt, hogy az online térben nem keletkeznek radikálisan új típusú kockázatok – zaklatás, függőség, testképzavar már az internet feltalálása előtt is volt –, inkább csak módosulnak és széleskörűbbé válnak. Úgy gondoltuk, hogy a digitális életvilágban inkább csak fölerősödnek a társadalmi egyenlőtlenségek, ami azt is jelenti, hogy a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok – többek között a nem saját (természetes) családjukban szocializálódó fiatalok – különösen kiszolgáltatottak a digitális életvilágban. Mindezt csak megerősítette az a felmérés,³ amely riasztó képet festett arról, hogy az európai gyermekkereskedelem és a fiúkat-lányokat egyaránt érintő szexuális célú „behálózás” és kizsákmányolás egyik meghatározó forrásvidéke a Kárpát-medence, hogy az ilyen jellegű emberkereskedelem áldozatainak jelentős része Magyarország hátrányos helyzetű térségeiből, sok esetben az állami gondoskodás különböző intézményeiből kerül ki, akiknek több mint fele kiskorú volt. Többségük lány, de ami kevésbé ismert, nagy számban találunk fiúkat is a szexuális gyermekkereskedelem áldozatai között.⁴ A felmérésekből az is kiderül, hogy az emberkereskedelem leendő áldozatainak „becserkészését” (*online grooming, online scouting*) ma már nagyobb részt interneten és mobiltelefonon szervezik.

Az állami szakellátásban élő fiatalok médiahasználati szokásainak részletes megismerése tehát több szempontból is nagyon fontos és sürgető. Mindenekelőtt a nevelők, vér szerinti, illetve nevelőszülők, valamint a gyermekvédelmi prevenció programok írói számára, hiszen az itt jelentkező digitális generációs szakadékok és buborékok különösen veszélyesek.⁵ Tudniuk kell (persze tudják is, csak eszköztelenek), hogy a korábban jellemző cigaretta helyett napjainkban a mobiltelefonok, az internet-elérhetőség, illetve a társaktól „megvásárolható” géphasználati idő vált a legfontosabb státuszszimbólummá és csábberővé ebben a célcsoportban. Tudniuk kell arról is, hogy a digitális életvilágban gyakorlatilag megszűnt a gyermekotthonokra korábban jellemző információs és kulturális zártság. A fiatalok lényegében folyamatosan tarthatják a kapcsolatot a külvilággal: vér szerinti családjukkal, ahonnan kiemelték őket, a különböző kortársközösségekkel... bárkivel. Tudniuk kell azokról a „párhuzamos világokról”, speciális digitális hálózatokról, illetve sajátos „tolvajnyelvről” is, amelyeken, illetve amelyek révén a különböző szintű „becserkészések” zajlanak. Ugyanakkor a fiatalok oldaláról is nyilván kiemelten fontos online médiahasználatuk tudatosítása és fejlesztése. Legfőképpen kiszolgáltatottságuk csökkentése, biztonságuk és autonómiájuk erősítése érdekében.⁶

A magunk elé tűzött feladat az volt, hogy minél több oldalról próbáljuk meg feltérképezni a fiatalok médiahasználati szokásait. Már azt is alapvető társadalmi és pedagógiai

beavatkozásnak (akciónak) tekintettük, hogy igyekeztünk elfogulatlanul – nem a jól ismert áldás és/vagy átok normatív tengely mentén – beszélgetni a nevelőkkel és a fiatalokkal digitális eszközhasználati gyakorlatokról, ami szemmel láthatóan meglepte őket. A pszichológiai, médiatudományi és drámapedagógiai megközelítések ugyanakkor lehetővé tették, hogy komplex módon mérjük fel a gyermekvédelmi szakellátásban élő fiatalok speciális médiahasználati kockázatait. Ennek fontos része volt az is, hogy kidolgozzunk egy olyan komplex vizsgálati módszert, amely révén mérhetővé válhat majd az állami gondoskodásban élő fiatalok online kockázati kitettsége, ami egyben lehetőséget biztosít a későbbiekben a személyre szabott beavatkozások tervezésére is. Az akciókutatás megszervezésének másik alapvető szempontja az volt, hogy segítsük az intézményes online médiahasználati protokollok hatékonyabbá tételét, ami azért is fontos, mert a gyermekvédelmi szakellátás napjainkban gyökeres átszervezés alatt áll. Az állami feladatellátást egyre inkább átveszi az egyházi fenntartású Szent Ágota Gyermekvédelmi Szolgáltató, ezért kutatásunkat – már csak a későbbi esetleges összehasonlító vizsgálatok érdekében is – egy állami és egy egyházi fenntartású intézményben végeztük. Mivel azonban az intézményi átszervezés még folyamatban van, ezért szakmódszertani értelemben még nem tettünk különbséget a két intézménytípus között. Azok egységes szakmai irányítása és ellenőrzése még az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) keretében történik, így ezen egységes protokollok alapján dolgoztunk.

A lakásotthoni kutatás újdonsága és jellege

Tudomásunk szerint a hazai gyakorlatban ez a kutatás több szempontból is újdonságnak számít. Mindenekelőtt abban, hogy ez volt az első olyan vizsgálat, amely kifejezetten az állami gondoskodásban élő fiatalok digitális kultúrájának sokoldalú felmérésére koncentrált. Nagyon fontosnak tartjuk kiemelni a kutatás közvetlenségét, intenzitását és komplex (hibrid) jellegét. Több napon keresztül, forgószínpad-szerűen, sokféle oldalról és módszerrel – pszichológiai tesztek, a gyerekekkel és nevelőkkel folytatott egyéni és csoportos beszélgetések, szociológiai és a digitális jóllétet vizsgáló kérdőív, médiahasználati interjúk, kreatív médiaszöveg-alkotási gyakorlatok (avatárok készítése), a digitális

---

Nagyon fontosnak tartjuk kiemelni a kutatás közvetlenségét, intenzitását és komplex (hibrid) jellegét. Több napon keresztül, forgószínpad-szerűen, sokféle oldalról és módszerrel – pszichológiai tesztek, a gyerekekkel és nevelőkkel folytatott egyéni és csoportos beszélgetések, szociológiai és a digitális jóllétet vizsgáló kérdőív, médiahasználati interjúk, kreatív médiaszöveg-alkotási gyakorlatok (avatárok készítése), a digitális kockázati kitettségekre és megoldási stratégiákra irányuló drámapedagógiai foglalkozások – vizsgáltuk a fiatalokat, és az így nyert információkat folyamatosan egymásra vetítettük és ötvöztük. A komplex megközelítést többek között az is indokolta, hogy a személyiség- és adatvédelmi szabályok értelmében jelen kutatás során közvetlenül nem vizsgálhattuk, a fiatalok online tevékenységét, telefon- és internethasználatát, ezért közvetett, többfókuszú, indirekt megközelítéseket választottunk.

---

kockázati kitettségekre és megoldási stratégiákra irányuló drámapedagógiai foglalkozások – vizsgáltuk a fiatalokat, és az így nyert információkat folyamatosan egymásra vetítettük és ötvöztük. A komplex megközelítést többek között az is indokolta, hogy a személyiség- és adatvédelmi szabályok értelmében jelen kutatás során közvetlenül nem vizsgálhattuk a fiatalok online tevékenységét, telefon- és internethasználatát, ezért közvetett, többfokozú, indirekt megközelítéseket választottunk. Érdeemes megemlíteni még a kutatás „akciós” jellegét, amelyet kifejezetten pedagógiai jellegű beavatkozásnak tekintettünk. Közvetlenül ugyan nem folytattunk médianevelést és kompetenciafejlesztést, de azáltal mégis elősegítettük tudatosabb médiahasználatukat, hogy többféle módon is rákérdeztünk online médiahasználati szokásaikra.

Ugyanakkor itt kell megemlíteni kutatásunk fájdalmas hiányait is, amelyeket reményeink szerint a későbbiekben majd pótolni tudunk. Egyrészt azt, hogy pilot jellegű lehetőségeinkből most csak egy pillanatfelvételt futtattunk. Szerencsés lett volna, ha megismerkedhetünk a fiatalok előtörténetével, de erre az adatvédelmi szabályok nem adtak lehetőséget. Másrészt nem maradt időnk az utógondozottak,⁷ illetve a gyermekvédelmi szakellátásból kilépők vizsgálatára sem, ami pedig dinamikus árnyalhatná kutatásunk eredményeit. Harmadrészt pedig sokféle okból végül úgy döntöttünk, hogy a nyomokban tetten érhető offline és online térben megjelenő kriminalisztikai szálát – az áldozattá és elkövetővé válás jellegét és folyamatát – ebben a keretben tételesen nem vizsgáljuk, bár ennek kiemelt fontosságát itt is szeretnénk hangsúlyozni.

Az adatfelvétel nehézségei

A kutatás megszervezésekor két alapvető nehézséggel kellett megküzdeni. Egyrészt a mindenkit sújtó Covid-helyzettel, amely különösen a bentlakásos intézmények esetében nehezítette meg a bejutást, illetve a komplex kutatás megszervezését. A másik nehezítő körülmény a speciális gyámügyi engedélyek megszerzése volt. Mivel a gondozottak túlnyomó többsége ismeri és tartja is a kapcsolatot vér szerinti szüleivel, ezért sok esetben három oldalról (szülők, a kijelölt gyámok és a lakásotthoni nevelők) is írásos engedélyt kellett kérni a kutatáshoz. Ugyanakkor az engedélykérést bizonyos mértékben megkönnyítette az általunk alkalmazott hibrid módszertan – amely nem közvetlen résztvevői megfigyelésre, illetve az online médiatevékenységek tartalomelemzésére épült –, amely az érzékeny személyes adatokhoz való hozzáférés nélkül valósította meg a kutatást.

Az adatfelvétel időpontja, helyszíne és résztvevői

A két pillérré épülő kismintás adatfelvételt 2021. október 1. és november 25. között került sor. A lakásotthoni felmérések két helyszínen, Pécssett és Mátészalkán történtek. Pécssett a Szent Ágota Gyermekvédelmi Szolgáltató Dél-Dunántúli Területi Igazgatósága,⁸ Mátészalkán pedig a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Gyermekvédelmi Központ⁹ segítségével zajlott az akciókutatás. Mindkét helyszínen lakásotthonokban élő, 11 és 19 év közötti gyermekek és fiatalok vettek részt, összesen 70 fiatal, akik közül végül 34 olyan volt, aki a kutatás minden egyes komponensében szerepelt. A vizsgálat akciókutatás jellegét erősítette a kutatási asszisztensek¹⁰ kiválasztása, akik mind a négyen kapcsolódtak valamilyen formában a témához. A nevelőszülői adatfelvétel Pécssett zajlott, ahol a helyi egyetem diákjai¹¹ végezték az adatfelvételt. Külön köszönet a megbízónknak,¹² továbbá mindazoknak (államigazgatási vezetőknek, gyámoknak, nevelőszülőknak), akik lehetővé tették a kutatás megvalósulását!

A kutatás hipotézisei

Eredetileg egy jóval összetettebb és nagyobb mintájú kutatást terveztünk, ami azonban a fent említett okok miatt leegyszerűsödött. Ennek ellenére úgy gondoltuk, hogy hipotéziseink teljes körét közzéteesszük. Részben azért, hogy ötleteket adjunk hasonló jellegű kutatások számára, részben pedig azért, hogy később majd visszatérhessünk hozzájuk. Mindez azt is jelenti, hogy az itt felsorolt hipotézisek inkább csak a kutatási keret felvázolására szolgálnak, az eredmények, megállapítások és javaslatok a következő tanulmányokban jelennek majd meg.

Az alapvető feltételezések

1. A gyermekvédelmi szakellátásban élő fiatalok szocializációjában – sajátos pszicho- és szociokulturális háttérük miatt – a média (televízió, internet, mobiltelefon) nagyobb szerepet játszik, mint a saját családjukban élő gyermekek esetében. Bizonytalanabb lelki és kapcsolati viszonyaik miatt kiszolgáltatottabbak a digitális kockázatoknak, és hátrányos helyzetben vannak a médiatudatosságra való nevelés vonatkozásában.
2. A gyermekvédelmi szakellátásban dolgozó nevelőszülők és nevelők nincsenek felkészítve arra, hogy kontrollálják, szabályozzák a fiatalok online médiahasználati szokásait, az intézményi protokollok többnyire kimerülnek abban, hogy engedélyezik vagy tiltják a digitális eszközök használatát.
3. Ebben a közegben a fiatalok online médiahasználata szorosan összefügg az intézménnyel szemben megfogalmazott autonómiával, amely legfőképpen a külvilággal való kapcsolattartásban nyilvánul meg. Mindez azonban – bár vannak pozitív példák is – az áldozattá válás (gyermekkereskedelem, prostitúció) veszélyét hordozza.

A digitális kultúra szocializációs hatására vonatkozó hipotézisek

- a) Feltételeztük, hogy a gyermekotthonokban élő fiatalok személyisége (énképe, kötődése, interakciója), értékrendje, vonatkoztatási rendszere (nincsenek stabil életvezetési minták, stabil referenciaszemélyek) jóval bizonytalanabb, mint a saját családjaikban felnőtt gyerekek személyisége, ezért jóval kiszolgáltatottabbak a médiából érkező manipulációs hatásoknak.
- b) Feltételeztük, hogy a gyermekotthonokban felnövő fiatalok identitása labilisabb, ezért jóval kiszolgáltatottabbak a médiából érkező manipulációs hatásoknak: szeretetéttség kielégítése, testképzavarok, „like-függőség”, adatvédelmi problémák, szűrőbuborék-hatások stb.
- c) Feltételeztük, hogy a gyermekotthonokban felnövő fiatalok – sok esetben traumatizált háttérük miatt – tudatossági szintje és tanulási képessége alacsonyabb szintű a saját családjaikban felnőtt gyerekekhez képest, ezért jóval kiszolgáltatottabbak a médiából érkező manipulációs hatásoknak.
- d) Feltételeztük, hogy a gyermekotthonokban felnövő fiatalok szocializációjában a kortárs csoportnak a szoros együttélés és a megosztott eszközhasználat miatt még nagyobb szerepe van, mint a saját családjaikban felnőtt gyerekek esetében.
- e) Feltételeztük, hogy az egymás közötti hierarchia („falkasorrend”) kialakításában az eszközök birtoklása, illetve az eszközökhöz (illetve a tartalmakhoz) való hozzáférés fontos szerepet játszik.
- f) Feltételeztük, hogy a gyermekotthonokban felnövő fiatalok verbális és audiovizuális (digitális) nyelvi kódja korlátozott, ami megnehezíti társadalmi beilleszkedésüket, és nagymértékben növeli áldozattá válásuk kockázatait.

- g) Feltételeztük, hogy az itt élő gyermekek médiaműveltsége és tudatossága fokozott fejlesztést igényel, így nem tudják kiaknázni a média által kínált lehetőségeket.
- h) Feltételeztük, hogy többnyire szórakozásra, szabadidő eltöltésére használják az internetet: zenét hallgatnak, filmet, videót néznek.
- i) Feltételeztük, hogy a gyermekotthonokból kilépő fiatalok nincsenek fölkészítve a tudatos médiahasználatra, ami nagymértékben növeli későbbi kiszolgáltatottságukat – esetleges áldozattá válásukat.

A digitális kockázatok megjelenésére vonatkozó hipotézisek

- a) Feltételeztük, hogy a gyermekotthoni lét sok tekintetben zárt közegében felnövő fiatalok fogékonyabbak a tömegmédiára (mint „harmadik valóság”) szintén sok tekintetben irreális reprezentációira:
  - a szirupos szappanoperák idealizált világképére és az agresszív emberi kapcsolatok világára,
  - az ösztönös életfelfogásra, a kevésbé tudatos gondolkodási és cselekvési mintákra,
  - a médiareprezentációk sok esetben nem-rationális (ok-okozati viszonyokat nélkülöző), történelmietlen és következmények nélküli univerzumára.
- b) Feltételeztük, hogy a gyermekotthonok viszonylag zárt világában felnövő fiatalok hajlamosak arra, hogy a média-univerzum különböző buborékjaiban – erősítő, vagy veszélyeztető közösségeiben – éljenek, illetve előítéletessé váljanak, valamint fokozottabban kitettek az online gyűlöletbeszédnek.
- c) Feltételeztük, hogy a gyermekotthonokban felnövő fiatalok pszicho- és szociokulturális hátrányaik miatt az átlagosnál kiszolgáltatottabbak mind az offline, mind pedig az online térben érvényesülő függőségeknek, zaklatásoknak és testképzavarnak.
- d) Feltételeztük, hogy a gyermekotthonokban felnövő fiatalok pszicho- és szociokulturális hátrányaik miatt az átlagosnál kiszolgáltatottabbak a mobilhasználatból, illetve internethasználatból eredő – sok esetben már a kriminalisztikával érintkező – veszélyekre: adatkezelési kockázatok, „bosszúpornó”, szexting, gyermekpornográfia, fenyegetés, zsarolás, megfélemlítés, agresszió.
- e) Feltételeztük, hogy a gyermekotthonban felnövő gyermekeknek – lányoknak és fiúknak egyaránt – lényegében csak a testük vonatkozásában marad valamiféle „önrendelkezésük” (szabadságuk, autonómiájuk), így fokozott mértékben vannak kitéve bizonyos típusú digitális kockázatoknak: testképzavar, szexting, zaklatás.
- f) Feltételeztük, hogy ebben a közegben a különböző korcsoportokban felnövő gyerekek szocializációját sok esetben a bizalmatlanság, illetve a nevelői ellenőrzés esetleges hiánya fokozottan veszélyeztetheti, ha olyan digitális tartalmakhoz (pornográf vagy erőszakos tartalmak) jutnak, amelyek feldolgozásához még nem elég érettek.
- g) Feltételeztük, hogy a gyermekotthon zárt világában felnövő gyermekek számára az offline és az online világ találkozása – például egy internetes kapcsolat után egy személyes kapcsolatfelvétel – különösen megrendítő és veszélyes lehet.

A profilalkotásra vonatkozó feltételezések

- a) A validálható digitálismédia-használati személyiségprofilok megalkotásához komplex – pszichológiai, szociológiai (szociális helyzet, értékszociológia), kriminológiai, médiászociológiai – megközelítés szükséges.
- b) A gyermekvédelmi szakellátásban élő fiatalok speciális szociokulturális kockázati elemeinek és a DGYS kutatásaiból megismert kockázati faktoroknak az egymásra vonatkoztatásával releváns módon létrehozható az itt élők sajátos digitális indexe.

- c) Feltételeztük, hogy – bár minden életút egyedi – tipizálhatóak a gyermekotthonokban élő fiatalok online médiahasználati szokásai és digitális személyiségprofiljai.
- d) Feltételeztük, hogy ebben az esetben nem elegendő statikus (leíró) profilokat megalakítani, sokkal relevánsabb és általánosíthatóbb az életút különböző állomásaihoz – az intézményekbe való bekerülés, az intézményi lét, az intézményekből való kilépés – kapcsolni a meghatározó szempontokat.
- e) Feltételeztük, hogy kutatásunk és digitális profilozásunk eredményei nemcsak a gyermekvédelmi szakellátásban élők vonatkozásában lesznek relevánsak, hanem a más típusú hátrányos helyzetben élő fiatalok és csoportok esetében is.

A gyermekotthoni protokollokhoz, illetve a nevelőkhöz kapcsolható hipotézisek

- a) Feltételeztük, hogy a gyermekotthonokban felnövő fiatalok normákhoz való viszonya, szabálykövetési hajlandósága – sajátos szociokulturális háttérük és integritásuk fokozott védelme miatt is – problematikus, ami nagymértékben megnehezíti ezen a téren is a jól működő protokollok kialakítását:
  - többnyire a tiltás-engedélyezés egyszerűsített skáláján mozog a gyermekotthonokban a médiahasználat szabályozása,
  - számítógépet többnyire csak felnőtt felügyelete mellett használhatnak, miközben a mobiltelefonokat egyénileg használhatják, ami komoly anomáliákat és ismerethiányokat szül,
  - nincsenek tudatosan beépített szűrőprogramok
- b) Feltételeztük, hogy a gyermekotthoni szabályok betartását és betartatását nagymértékben megnehezíti a fiatalok körül lévő felnőttek döntési kompetenciájának bizonytalansága: a gyermekotthoni nevelők mellett a fiatalok nevelésébe még beleszólhat az esetleges vér szerinti szülő és a hivatalból kirendelt gyám is – akik azonban többnyire nem tartózkodnak az adott döntési szituációk helyszínén.
- c) Feltételeztük, hogy ahogy a „normál családok” esetében, így itt sincsenek felkészítve a nevelők a gyermekek digitális eszköz-használatának kontrollálására, illetve fejlesztésére.

A „külvilággal” való kapcsolatokra vonatkozó hipotézisek

Napjainkban a digitális eszközök birtoklása és hatékony használata már nemcsak státuszszimbólum, hanem a sikeres énkép és kapcsolati kultúra, a munkában és magánéletben történő érvényesülés feltétele is. Mindez óriási csábítás és veszélyforrás a gyermekotthonokban felnövő fiatalok számára, akik szociális helyzetük miatt többnyire nem engedhetik meg maguknak az önálló mobilelőfizetést, illetve a drága eszközök birtoklását.

- a) Feltételeztük, hogy ebben a közegben a digitális eszközök birtoklása és értő használata vált az autonómia és a szabadság legfontosabb eszközévé, a „külvilággal” való intenzív kapcsolat elsődleges lehetőségévé.
- b) Ugyanakkor azt is feltételeztük, hogy a cigaretta mellett a mobiltelefon (és annak előfizetése) lett a „külső csábítás” (lány- és fiúprostituáció) egyik legfontosabb eszköze.

Irodalom

Nemzetközi felmérések

- Global Kids Online Comparative Report* (2019). UNICEF – Innocenti – LSE. <https://www.unicef-irc.org/publications/1059-global-kids-online-comparative-report.html> Utolsó letöltés: 2022. 01. 31.
- Vulnerable children in a digital world* (2019). Internet Matters – Youthworks. <https://www.internetmatters.org/wp-content/uploads/2019/04/Internet-Matters-Report-Vulnerable-Children-in-a-Digital-World.pdf> Utolsó letöltés: 2022. 01. 31.
- In their own words: The digital lives of schoolchildren* (2020). Internet Matters – Youthworks. <https://www.internetmatters.org/wp-content/uploads/2020/10/Internet-Matters-CyberSurvey19-Digital-Life-Web.pdf> Utolsó letöltés: 2022. 01. 31.
- Look at me: Teens, sexting and risks* (2020). Internet Matters – Youthworks. <https://www.internetmatters.org/wp-content/uploads/2020/06/Internet-Matters-Look-At-Me-Report-1.pdf> Utolsó letöltés: 2022. 01. 31.
- Refuge and Risk-Life online for vulnerable young people* (2021). Internet Matters – Youthworks. <https://www.internetmatters.org/wp-content/uploads/2021/01/Internet-Matters-Refuge-And-Risk-Report.pdf> Utolsó letöltés: 2022. 01. 31.
- Investigating Risks and Opportunities for Children in a Digital World: A rapid review of the evidence on children's internet use and outcomes* (2021). UNICEF – Innocenti – LSE. <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/Investigating-Risks-and-Opportunities-for-Children-in-a-Digital-World.pdf> Utolsó letöltés: 2022. 01. 31. DOI: 10.18356/25211110-2020-03
- Children in the digital environment – Revised typology of risks* (2021). OECD. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9b8f222een.pdf?expires=1621429510&id=id&accname=guest&checksum=264EED2325DC8AA048896C87C9F43D88> Utolsó letöltés: 2022. 01. 31. DOI: 10.1787/9b8f222e-en

Hazai felmérések és szakirodalom

- Betlen Anna (2013). *Prostitúció és emberkereskedelem a szociális ellátásban és a gyermekvédelemben Magyarországon, 2013. Az áldozat-ellátás intézményrendszere*. https://www.academia.edu/8644254/Prostit%C3%BACi%C3%B3_%C3%A9s_emberkereskedelem_a_szoci%C3%A1lis_ell%C3%A1t%C3%A1sban_%C3%A9s_a_gyermekv%C3%A9delemben_Magyarorsz%C3%A1gon_2013 Utolsó letöltés: 2022. 01. 31.
- Csepeli György (2020). *Ember 2.0. A mesterséges intelligencia gazdasági és társadalmi hatásai*. Kosuth Kiadó.
- Galán Anita, Rákó Erzsébet & Szabó Gyula (2018). A virtuális világ veszélyei és a gyermekvédelem aktuális kérdései. *Különleges Bánásmód*, 4(4), 61–72. DOI: 10.18458/kb.2018.4.61
- Gyóry Péter (2021). „Így kallódnak el szépen egymás után”. Állami gondozottak voltak, ma hajléktalanok. *Esély*, 32(1), 92–111. DOI: 10.48007/esely.2021.1.6
- Herzog Mária (2001). *Gyermekvédelmi kézikönyv*. KJK – Kerszöv.
- Kálmánchey Márta (2008). „Nevelőszülős gyerekek” leggyakoribb iskolai nehézségeinek pszichológiai elemzése. *Család, gyermek, ifjúság*, 17(6), 7–11.
- Rausch Attila (2014). Gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedő gyermekek és fiatalok néhány jellemző iskolai problémája. *Iskolakultúra*, 23(11), 101–116.
- Rácz Andrea (2012). Gyermekvédelemben nevelkedtek helyzete a kutatások tükrében. In Rácz Andrea (szerk.), *Gyermekvédelemben nevelkedettek társadalmi integrációs esélyei*. Rubeus Egyesület. 13–34.
- Rákó Erzsébet (2010). A szabadidő eltöltésének lehetőségei a gyermekvédelmi intézményekben. *Iskolakultúra*, 20(9), 43–52.
- Rákó Erzsébet (2014). *Gyermekvédelmi intézményekben elhelyezett gyerekek életkörülményei*. Belvedere. DOI: 10.14232/belvbook.2014.58510
- Szűts Zoltán (2018). *Online. Az internetes kommunikáció és média története, elmélete és jelenségei*. Wolters Kluwer.
- Varga Aranka (2012). *Gyermekvédelem és iskola. Metszéspontok*. Virágmandula.

Jegyzetek

- ¹ A kutatást Magyarország Digitális Gyermekvédelmi Stratégiája megbízásából az Edunet Alapítvány végezte 2021 őszén.
- ² A gyermekvédelmi szakellátásban azok a veszélyeztetett gyermekek és fiatalok élnek, akik családjukat átmenetileg vagy tartósan nélkülözni kényszerülnek. Számukra a különböző intézmények – nevelőszülői hálózat, gyermek- és lakásotthonok, utógondozói ellátás, illetve a területi gyermekvédelmi szakszolgáltatás – nevelői nyújtanak segítséget. Az itt élő gyermekek és fiatalok száma ma körülbelül 23 000 fő, melyből 21 000 fő kiskorú. (http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg013.html?lang=hu Utolsó letöltés: 2022. 01. 14.)
- ³ ECO_HUNGARY_Final-version-HUNG_2February2021.pdf Utolsó letöltés: 2022. 01. 31.
- ⁴ Letöltés helye, ideje: <http://www.ravot-eur.eu/hu/adatbazis> Utolsó letöltés: 2022. 01. 31.
- ⁵ Különösen a gyermek- és lakásotthonok nevelőinek a helyzete nehéz, akik többnyire már kamaszkorú gyermeket kapnak. Olyan tizenéveseket kell nevelniük, akik akár már több lépcsőben is traumatizálódhattak, akik számára a kényszerű helyzet elleni lázadás szervesen összekapcsolódik az életkorukból következő identitáskereséssel és ellenállással.
- ⁶ Az online kockázatokra vonatkozóan érdemes megismerkedni egy 2019-ben készült angol kutatással (<https://www.thecybersurvey.co.uk/www.thecybersurvey.co.uk/refuge-and-risk-the-online-lives-of-vulnerable-young-people> Utolsó letöltés: 2022. 01. 31.), amely például kifejezetten azzal foglalkozik, hogy a 18 év alatti fiatalok hiányainak és sérülékenységének kockázatai hogyan függenek össze az online térben megjelenő kockázatokkal. Az eredményeket a helyi hatóságok és a gyermekszolgálatok fejlesztésére használják, az iskolákat pedig arra biztatják, hogy vitassák meg a diákjaikkal. A felmérésben közel tizenötezer tizenéves vett részt, akik között több mint 300 „intézetben felnőtt” fiatal is volt. A számunkra különösen releváns eredmények egyik fontos, a tudatosságra vonatkozó megállapítása az volt, hogy a kutatók által felsorolt sérülékenységi faktorokból viszonylag kevesen gondolták azt, hogy ezek rájuk is érvényesek. A másik fontos – közhelynek tűnő, de mégis fontos gondolandó – megállapításuk az volt, hogy azok a gyerekek, akik valamilyen pszichés szorongással küzdenek, nagy valószínűséggel menekülnek a digitális életükbe: akik például a ‘másságuk’ miatt az offline életben kirekesztve érzik magukat, azok az online térben szeretnének „vigasztalódni”. Mindez azért fontos, mert rávilágít arra, hogy a digitális térben megjelenő bántalmazások nagymértékben összeadódhatnak az offline kockázatokkal. Nagyon valószínű, hogy ahol megjelenik, megjelenhet az online bántalmazás, ott már eleve komoly mögöttes bajok vannak. Ebben az értelemben a felnőtteknek – a hatékony beavatkozás érdekében – a jelenleginél jóval komolyabban kell venni az online bántalmazásokat mint sajátos jelzőrendszert. A felmérés számunkra leginkább releváns megállapítása az, hogy a ‘Magatartás’ kategóriában az „intézetisek” érték el a legmagasabb (legrosszabb) százalékokat a többi sérülékeny csoporthoz képest: úgy tűnik tehát, hogy az ebbe a kategóriába tartozó online veszélyek rájuk jelentik a legnagyobb kockázatot. Ezen a kategórián belül az „intézetesekre” volt a legjellemzőbb a szexting. Magas volt azon „intézetisek” aránya is, akik saját bevallásuk szerint találkoztak olyanokkal, akit csak online ismertek, és szándékosan kerestek rá felnőtteknek szóló tartalomra is. Ez azért fontos, mert ezek mind online és offline szexuális kizsákmányolásra utaló jelek. A ‘Kapcsolati kockázatok’ kategóriáján belül szintén jellemző volt rájuk, hogy akivel megismerkedtek online, arról kiderült, hogy nem az, akinek mondta magát (pl. felnőtt férfi, aki fiatal srácnak adta ki magát), valamint, hogy mások bosszúból megosztottak róluk készült meztelen fotókat. Ezek megint csak olyan tényezők, akik megnövelik a szexuális kizsákmányolás veszélyét. Ha viszont azt nézzük, hogy az „intézetiseket” a saját csoportjukon belül (tehát nem a többi sérülékeny csoporthoz viszonyítva) mik jellemzik, akkor azt látjuk, hogy egyrészt az ‘Online agresszió’ kategóriája a legjellemzőbb, ezen belül pedig online bullyingnak és a külsőjüket érő sértő kommenteknek vannak leginkább kitéve.
- ⁷ A 18. életévüket betöltő fiatalok szükség esetén, vagy méltányosságából utógondozói ellátottként maradhatnak a gyermekvédelmi rendszerben. Ők már önálló életet élnek, miközben utógondozotti ellátásban részesülnek.
- ⁸ Köszönet a Szent Ágota Gyermekvédelmi Szolgáltató vezetőinek és munkatársainak: Baloghné Gábor Katalin, Kristóf Pál, Pál Hortenzia, Szécsényi Sándor, Belány Viktória, Kaposi Erika, Kovács Lászlóné, Pankotainé Tóth Eszter, Pápai Irma, Szabóné Balogh Andrea, Szeni Ágnes.
- ⁹ Köszönet a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Gyermekvédelmi Központ vezetőinek és munkatársainak: Repelik Anikó, Bartháné Szabó Andrea, Jakabné Vedres Judit, Jurkinya Miklósné, Komádi Renáta, Várkonyi Katalin.

¹⁰ Czibere Péter, Gaál Nóra Andrea, Oláh Orbán, Virág Ádám.

¹¹ Az adatfelvétel résztvevői a következők voltak: Berta Boglárka Ilona, Boruzs Boglárka, Boznánszky Anna, Fábíán Bernadett, Galgóczy Péter, Hajós Zsuzsa, Hir Bálint, Kákonyi Flóra, Kardos Anna, Kcontrohr Andrea, Mórítz Máté, Németh Anna, Rónoki Bertalan, Szedlár Vanessza, Szilárd Aliz.

¹² Köszönettel tartozunk a Digitális Jólét Nonprofit Kft. Digitális Gyermekvédelmi Divíziója munkatársainak: G. Nagy Erikának, Bedics Dianának, Damsa Andreinek és Pikó Tamásnak.

Absztrakt

2021 őszén az állami gyermekotthonokban és nevelőszülőknél élő fiatalok médiahasználati szokásait vizsgáltuk. Elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy milyen mértékben vannak kiszolgáltatva ezek a fiatalok a digitális világ kockázatainak. Az eredmények megjelenítése érdekében különböző digitális profilokat (perszónákat) hoztunk létre, amelyek szemléletesen mutatják a kockázatok mértékét. A tematikus blokk ennek a több szakaszból álló kutatásnak az eredményeit és tanulságait tartalmazza. Az első írás röviden összefoglalja a kutatás céljait, körülményeit és alapvető hipotéziseit.